

ÁTTEKINTÉS AZ OROSZ TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁRÓL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL ANNAK REFORMJÁRA

Hamza Gábor

az MTA rendes tagja, tanszékvezető egyetemi tanár,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
gabor.hamza@ajk.elte.hu

1. Az Orosz Tudományos Akadémiát (*Rosszijaszkaja Akagyemija Nauk*) Nagy Péter cár 1724-ben alapította, azzal a deklarált céllal, hogy birodalmát „europaizálja”. Az alapítást követő kezdeti stádiumban az akadémiának kizárólag nem orosz, nemzetközi hírnévnek örvendő külföldi tagjai voltak. A világhírű svájci matematikus, Leonhard Euler és az ugyancsak svájci fizikus, Daniel Bernoulli az elsők között lettek az Orosz Tudományos Akadémia tagjai. Az akadémia nyelve eredetileg, bár nem kizárólag, latin és német volt. A XVIII. század derekával kezdődően orosz tagokat is választott az akadémia, így például Mihail Lomonoszovot. Igen szoros volt a kapcsolat az akadémia és az 1755-ben alapított Moszkvai Állami Egyetem között. Ez a kapcsolat megszakítás nélkül fenmaradt az Orosz Tudományos Akadémia és az egyetem (egyetemek) között.

A cári Oroszországban az akadémia elnökét az uralkodó, maga a cár nevezte ki. Az Orosz Tudományos Akadémia első választott elnöke Alekszander Karpinszkij volt, akinek megválasztására a cári Oroszország, orosz

birodalom 1917-ben bekövetkezett összeomlását követően került sor. Az 1920-as és az 1930-as években az Orosz Tudományos Akadémia „integrálódott” a szovjet önkényuralmi rendszerbe. Ennek következménye az akadémia függetlenségének, autonómiájának fel számolása volt. Az akadémia számos tagja a sztálini önkényuralom áldozata lett. Nem egy tagját koholt vádakkal, bírósági ítélet alapján vagy a nélkül kivégezték, száműzték (büntetőtáborba küldték) vagy bebörtönözték.

Az Orosz Tudományos Akadémia eredetileg három szekcióra (fizikai és matematikai osztály, orosz nyelv és irodalom osztálya és történelemtudományi és filozófiai osztály) tagolódott az 1836-ban elfogadott státútum alapján. Ez a státútum 1927-ig volt hatályban. Az új struktúra kialakítására az 1935-ben elfogadott új státútum alapján került sor.

2. 1963-ban történt a jelenlegi szervezet kialakítása. Kilenc osztály helyett tizenöt létesült, és egyúttal három szekció kialakítására is sor került. Az első a fizikai, technikai és matematikai szekció hat osztályt – az osztály elnevezése oroszul *otgyelenyije* –, a kémiai,

technikai és biológiai szekció öt osztályt, a társadalomtudományi szekció pedig négy osztályt foglal magában. Az ötszázötven rendszeres és levelező tag mintegy nyolcvan százaléka az első két osztályhoz tartozott. A négy társadalomtudományi osztály az alábbi: történet-tudományi osztály, irodalom- és nyelvtudományi osztály, filozófiai és jogtudományi osztály és közgazdaságtudományi osztály. Ezt a struktúrát követték tendenciaszerűen a Szovjetunióhoz tartozó tagköztársaságok tudományos akadémiái is. A különbség inkább csak abban mutatkozott, hogy a tizennégy tagköztársaság – Oroszországnak nem volt önálló akadémiaja, mivel az azonos volt a Szovjet Tudományos Akadémiával – akadémiai tagjai között a rendszeres és a levelező tagok szinte egyenlő arányban voltak jelen.

3. A Szovjetunió megszűnését követően az Orosz Tudományos Akadémia új struktúrájának kialakítására került sor: jelenleg a korábbi tizennyolc osztály helyett kilenc osztályra tagolódik. Az egyes osztályok több tudományterület képviselőit foglalják magukban. Említést érdemel, hogy az 1991. november 21-én kihirdetett elnöki rendelet (ukáz) hangsúlyozza az akadémia egysége fenntartásának szükségességét. Jelenleg a rendszeres tagok létszáma hétszáz, a levelező tagok száma pedig meghaladja az ötszázat.

A Szovjetunió 1991 decemberében bekövetkezett megszűnését követően az akadémia visszanyerte függetlenségét. A függetlenség ára azonban költségvetésének jelentős mértékű csökkentése volt. További súlyos problémát jelentett a *brain drain*, azaz az akadémia által fenntartott intézetek tudományos munkatársainak tömeges méreteket öltő külföldre vándorlása. Ez a folyamat ma is tart. Az akadémia reformjának igazolásául ez a jelenség szolgál alapvetően.

Az Orosz Tudományos Akadémia jelenleg hozzávetőleg félezer kutatóintézetet tart fenn. A kutatók száma jelenleg is több mint 55 ezer. Az akadémia költségvetése, pontosabban állami költségvetési előirányzata az elmúlt évben, 2013-ban 67,8 milliárd rubel volt. Ez az összeg körülbelül kétmilliárd amerikai (US) dollárnak felel meg.

3. A reform leglényegesebb eleme, hogy az akadémia és az akadémiahoz tartozó intézetek tulajdonát képező vagyoni eszközök az újonnan létrehozott Tudományos Szervezetek Szövetségi Ügynökségére (Hivatalára) szállnának át. További lényeges eleme a reformnak (amelyet a reformról rendelkező törvény ki is mond), hogy az Orosz Tudományos Akadémia egyesülne az Orosz Mezőgazdasági Tudományos Akadémiával és az Orosz Orvostudományi Akadémiával. Ily módon egyfajta *megaakadémia* jönne létre. Orosz Állami Duma Tudományos és Technológiai Bizottságának egyik tagja, Alekszander Degtyarijev a reformot egyenesen Nagy Péter cár reformjához hasonlítja. Nézete szerint az Orosz Tudományos Akadémia reformja, amely a tudományt a piacgazdaság követelményeihez igazítja, az ország modernizációjának fontos eszköze.

Dmitrij Livanov, az Orosz Szövetségi Köztársaság oktatási és tudományos ügyekért felelős minisztere néhány hónappal korábban, 2013 szeptemberében annak a nézetnek adott kifejezést, hogy a tudományos kutató függetlenségét a tudományos kutatás területén maximális mértékben biztosítani kell. Hangsúlyozta ugyanakkor azt, hogy az akadémia kereskedelmi (üzleti) és tulajdoni funkcióit – menedzsment – az újonnan létrehozott Tudományos Szervezetek Szövetségi Ügynökségének (Hivatalának) kell ellenőriznie. Alekszander Degtyarijev szerint a tervezett reform nem csökkentené az akadémia jogosítványait.

it, mivel a kutatási pályázatok érdemi elbírálása és a döntéshozatal továbbra is az akadémiaiá illetné meg. A reform kérdésében Vlagyimir Putyin, az Orosz Szövetségi Köztársaság elnöke is támogatóan foglalt állást. Fontos kiemelni, hogy az Állami Tudományos és Oktatási Bizottság 2013. december 20-án tartott ülésén az államfő az akadémia vagyona átruházásának tárgyában a döntés elhalasztását (moratóriumot) javasolta.

4. Említést érdemel, hogy az Orosz Tudományos Akadémia és a központi kormányzat közötti konfliktus 2005-ben kezdődött. Dmitrij Livanov, aki ebben évben az Orosz Szövetségi Köztársaság oktatási és tudományos ügyekért felelős miniszterhelyettese (tehát még nem minisztere) volt, az akadémia számára hivatalos formában új stratégiát, azaz működési kört javasolt. Az utóbbi hónapokban a központi kormányzat részéről bizonyos mértékű kompromisszumra való hajlandóság mutatkozik. Ennek jele az, hogy az akadémia reformjáról rendelkező törvénytervezet (projekt) néhány rendelkezését, szakaszát módosították. Kérdés, hogy ez és a már korábban, 2013 októberében javasolt elhalasztás (morató-

rium) valóban a reform felfüggesztését, pontosabban elhalasztását jelenti-e.

Az Orosz Tudományos Akadémia tagjai többségének körében nem csekély megütökzést váltott ki az, hogy az államfő, Vlagyimir Putyin, 2013 októberében a Tudományos Szervezetek Szövetségi Ügynökségének (Hivatalának) élére a tudományos élettel semmiféle kapcsolatban nem lévő „hivatalnok” Mihail Kotyukov pénzügyminiszter-helyettest nevezte ki. Mihail Kotyukov kinevezésére annak ellenére került sor, hogy Putyin elnök korábban ígéretet tett arra, hogy erre a posztra a tudományos élet képviselőjét fogja jelölni, illetve kinevezni. A legújabb (nem hivatalos) értesülések szerint az Orosz Tudományos Akadémia 2013 májusában megválasztott új elnöke, Vlagyimir Fortov, aki korábban a tervezett reform ellenzője volt, a módosított reformot nem opponálja.

Kulcsszavak: *akadémiai autonómia, akadémiai reform, akadémiai törvénytervezet, Állami Tudományos és Oktatási Bizottság, Moszkvai Állami Egyetem, státútum, Szovjet Tudományos Akadémia*

